

Ks. Janusz Królikowski\*  
WT UPJPII, Kraków

## SŁOWO BOŻE I EUCHARYSTIA W KONSTYTUCJI *DEI VERBUM*

Wzajemna więź słowa Bożego i Eucharystii – stołu słowa i stołu Ciała Chrystusa – jest tradycyjnym tematem w literaturze teologicznej, a w życiu Kościoła jest to istotna rzeczywistość o podstawowym znaczeniu duchowym i egzystencjalnym. Zasługą II Soboru Watykańskiego jest ponowne zwrócenie uwagi na ten paralelizm, pokazując wierzącym konieczność karmienia się w życiu chrześcijańskim zarówno Pismem Świętym, czyli słowem Bożym spisany, głoszonym w liturgii, nauczany na lekcjach religii, jak również Eucharystią, czyli substancjalną obecnością Chrystusa, najwyższym dobrem duchowym Kościoła i każdego wierzącego. W konsekwencji zarówno Pismu Świętemu, jak i Eucharystii należy okazywać właściwą cześć, uzależnioną od typów obecności Chrystusa.

Jaka relacja zachodzi między słowem Bożym spisany i Eucharystią? W artykule zostaje podana odpowiedź na to pytanie idąca po linii nauczania zawartego w konstytucji dogmatycznej *Dei Verbum* II Soboru Watykańskiego. Sobór dokonał niewątpliwego dowartościowania słowa Bożego i ściślejszego związania go z celebracją eucharystyczną, niemniej jednak nie ma w jego nauczaniu niczego, co pozwalałoby zrównać znaczenie obecności Chrystusa w słowie z Jego obecnością w Eucharystii. Wypowiedzi Kościoła po soborze wyraźnie to potwierdzają. Zachodząca różnica powinna być też punktem odniesienia dla formułowania rozmaitych propozycji odnoszących się do umieszczania księgi Pisma Świętego w świątyni. W odniesieniu do słowa Bożego trzeba przede wszystkim zastanawiać się, w jaki sposób zbliżyć je do człowieka, a człowieka otwierać na owocne korzystanie z niego w codziennym życiu, aby zbliżyć do siebie wiarę i życie.

W „Więzi” z jesieni 2014 roku został opublikowany wyjątkowo sugestywny artykuł pt. *Ewangeliarz zdetronizowany* autorstwa Ireneusza Cieślaka<sup>1</sup>. Zosta-

\* Ks. Janusz Królikowski – dr hab. teologii dogmatycznej, profesor nadzwyczajny w Katedrze Teologii Dogmatycznej Wydziału Teologicznego Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; e-mail: jkroliko@poczta.onet.pl.

<sup>1</sup> I. Cieślak, *Ewangeliarz zdetronizowany*, „Więź” 2014, nr 3(657), s. 132-142.

ła w nim podjęta bardzo ważna kwestia szacunku dla Ewangeliarza, połączona z namysłem nad potrzebą jego odpowiedniego wyeksponowania w prezbiterium. Z większością uwag dotyczących przejawów braku szacunku dla tej świętej księgi trzeba się zgodzić, podobnie jak z wieloma propozycjami jej dowartościowania i związanego z nią przekazu ideowego. Nie można jednak przejść obojętnie nad propozycją, która stanowi konkluzję artykułu. Otóż autor, dokonując rozprawy z istniejącą sytuacją i mając na względzie potrzebę adekwatnej odpowiedzi na postawiony problem potrzeby dowartościowania Ewangeliarza, czy też księgi Pisma Świętego w ogólności, proponuje umieszczenie w kościele „podwójnego tabernakulum”. W jednej części miałyby być umieszczony Najświętszy Sakrament, a w drugiej księga Pisma Świętego. Dla wzmocnienia tej propozycji autor powołuje się na śp. ks. Józefa Kudasiewicza, znakomitego biblistę. Jakkolwiek propozycja brzmi bardzo sugestywnie, to jednak trudno nie zauważyć jej pewnej dwuznaczności. Czy rzeczywiście jest to „wspaniała synteza nauki Soboru o dwóch stołach” i czy „to jest właśnie to, o co Soborowi chodziło z dowartościowaniem słowa Bożego”<sup>2</sup>

Autor w swojej propozycji, jak i w całym artykule, odwołuje się do nr 21 konstytucji *Dei Verbum* II Soboru Watykańskiego, starając się dokonać jego interpretacji w odniesieniu do postawionego problemu Ewangeliarza. Czy nauczanie zawarte w konstytucji *Dei Verbum* upoważnia do sformułowania takiej propozycji? Na to pytanie postaramy się odpowiedzieć w niniejszym artykule. Nie zajmujemy się natomiast sprawą, w jaki sposób należałoby ten numer soborowej konstytucji praktycznie zastosować we wnętrzu kościoła. Jest to problem, na który powinni zwrócić większą uwagę liturgiści, podając rozwiązanie, które potem mogłoby być praktycznie stosowane<sup>3</sup>.

## WYPOWIEDZI SOBOROWE

Relacja zachodząca między słowem Bożym spisanim i Ciałem Chrystusa w Eucharystii została opisana w konstytucji dogmatycznej *Dei Verbum* II Soboru Watykańskiego. Dwie wypowiedzi na ten temat znajdują się w szóstym rozdziale tego podstawowego dokumentu soborowego. Pierwsza wypowiedź stwierdza: „Kościół zawsze otaczał czcią Boże Pisma, podobnie jak i samo Ciało Pańskie. Zwłaszcza w świętej liturgii bierze ciągle chleb życia ze stołu Bożego słowa i Ciała Chrystusowego i podaje wierzącym” – „*Divinas Scripturas sicut et ipsum Corpus dominicum semper venerata est Ecclesia, cum, maxime in sacra Liturgia, non desinat ex mensa tam verbi Dei quam Corporis Christi panem vitae sumere atque*

<sup>2</sup> Tamże, s. 142.

<sup>3</sup> Wiele inspiracji można na ten temat znaleźć w: *L'Evangelario nella storia e nella liturgia*, praca zb., Magnano 2011.

fidelibus porrigere” (nr 21). W zakończeniu konstytucji natomiast czytamy: „Jak dzięki częstemu sprawowaniu tajemnicy Eucharystii wzrasta życie Kościoła, tak wzmożona cześć dla Bożego słowa, które «trwa na wieki» (Iz 40,8; 1 P 1,23-25), przyniesie – jak wolno ufać – życiu duchowemu nowy zapal” – „Sicut ex assidua frequentatione mysterii Eucharistici Ecclesiae vita incrementum suscipit, ita novum spiritualis vitae impulsus sperare licet ex adaucta veneratione verbi Dei, quod «manet in aeternum» (Is 40,8; 1 Pt 1,23-25)” (nr 26)<sup>4</sup>.

Aby odpowiedzieć na sens tych wypowiedzi, odwołamy się w tym miejscu przede wszystkim do głównych momentów debaty soborowej nad konstytucją *Dei Verbum*, w których odniesiono się do przytoczonych dwóch wypowiedzi, zwracając uwagę na ich stopniowe dojrzewanie, czego wyrazem są wprowadzone do nich modyfikacje i uzupełnienia. Następnie odniesiemy się do tekstów patrystycznych, które wykorzystano celem ustalenia ostatecznego brzmienia wypowiedzi soborowych. Przywołamy następnie wypowiedź Papieskiej Komisji ds. Interpretacji Dekretów II Soboru Watykańskiego na temat autentycznego rozumienia relacji między słowem Bożym i Ciałem Chrystusa. Nie dokonujemy tutaj systematycznego pogłębienia stawianego zagadnienia, ale chodzi nam zasadniczo o wskazanie możliwego kierunku takiego pogłębienia, który raczej ewidentnie wynika z debaty soborowej.

## DEBATA SOBOROWA

Konstytucja *Dei Verbum* przeszła długi i burzliwy proces opracowywania, zanim została ostatecznie zatwierdzona przez zgromadzenie soborowe<sup>5</sup>. Pierwszy schemat, zatytułowany *De fontibus revelationis*, przedstawiony ojcom soborowym w dniu 14 listopada 1962 roku, został wycofany decyzją papieża Jana XXIII w następnym głosowaniu z 20 listopada tegoż roku. Dokument przeszedł potem jeszcze cztery redakcje, zanim został ostatecznie zatwierdzony 18 listopada 1965 roku. Nie będziemy się jednak tutaj szerzej zajmować tym zagadnieniem, gdyż zostało ono już wielokrotnie i przejrzyście omówione. Droga prowadząca do ostatecznej

<sup>4</sup> Tłumaczenie polskie wg: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002.

<sup>5</sup> Por. P. Grelot, *La Constitution sur la Révélation. I: La préparation d'un schéma conciliaire*, „Etudes” 324 (1966) s. 99-113; *La Constitution sur la Révélation. II: Contenu et portée du texte conciliaire*, „Etudes” 324 (1966) s. 233-246; U. Berti, *Cronistoria della costituzione dogmatica „Dei Verbum”*, w: *La costituzione dogmatica sulla divina rivelazione*, praca zb., Leumann (To) 1966, s. 9-50; G. Ruiz, *Historia de la constitución „Dei Verbum”*, w: *La palabra de Dios en la historia de los hombres. Comentario Temático a la Constitución „Dei Verbum” del Vaticano II sobre la Divina Revelación*, red. L.A. Schökel, A.M. Artola, Bilbao 1991, s. 45-151; F. Gil Hellín, *Dei Verbum constitutio dogmatica de divina revelatione*, Roma 1993.

go tekstu konstytucji *Dei Verbum* jest już dobrze znana. Skoncentrujemy się tylko na interesującym nas zagadnieniu relacji między słowem Bożym i Eucharystią<sup>6</sup>.

W pierwszym schemacie ta relacja nie została w ogóle uwzględniona, a punkt odpowiadający DV 21 mówi po prostu o najwyższej czci, z jaką Kościół od samego początku odnosi się do słowa Bożego i z jaką przekazuje je wiernym. Następny schemat podkreśla cześć Kościoła dla Pisma Świętego oraz stwierdza, że jest ono pokarmem dla duszy, pomijając jednak milczeniem relację między słowem Bożym i sakramentalnym Ciałem Chrystusa. Idea ta została wyrażona po raz pierwszy na końcu schematu, w punkcie odpowiadającym DV 26: „Jak ze wzrostem kultu (*cultus*) Najświętszej Eucharystii rozwija się życie Kościoła, tak można mieć nadzieję na nowy impuls dla życia duchowego z odpowiedniego szacunku i z kultu (*cultus*) okazywanego słowu Bożemu, które «trwa na wieki» (Iz 40,8; por. 1 P 1,23-25)»<sup>7</sup>.

Drugi schemat przekazany ojcom soborowym nie był przedmiotem debaty publicznej. Ojcowie przesłali swoje uwagi na piśmie i na ich podstawie został opracowany trzeci schemat. W tym schemacie pojawia się po raz pierwszy wypowiedź na temat relacji między Pismem Świętym i Eucharystią, a znalazła się ona w punkcie odpowiadającym DV 21. Po cytacie ze św. Ireneusza tekst ma następującą postać: „Kościół zawsze czci Pismo Święte, tak jak (*velut*) samo Ciało Pańskie, nie zapominając o przyjmowaniu chleba życia ze stołu zarówno słowa Bożego, jak i Ciała Pańskiego, oraz o udzielaniu go wiernym»<sup>8</sup>. Takie sformułowanie ma genezę w propozycji przedstawionej przez Konferencję Episkopatu Regionu Apostolskiego Francji Zachodniej, z której zostało dosłownie przyjęte<sup>9</sup>. Część końcowa dokumentu, odpowiadająca DV 26, nie została zmieniona, mimo że była krytykowana przez niektórych ojców soborowych. Przygotowana wypowiedź na temat relacji Pisma Świętego i Eucharystii zamieszczona w trzecim schemacie spotkała się z uwagami krytycznymi. Niektórzy ojcowie nie akceptowali porównania między słowem Bożym spisanim i Eucharystią, które zostało sformułowane w punkcie odpowiadającym DV 21, w związku z czym domagali się jego sprecyzowania albo usunięcia z dokumentu<sup>10</sup>. Nie zachodzi tutaj potrzeba przywoływania wszystkich wypowiedzi ojców soborowych na ten temat, dlatego dokonamy tylko ich ogólnego podsumowania. W głosach krytycznych zwracano zasadniczo uwagę na niebezpieczeństwo uznania, że obecność Chrystusa wyraża się w taki sam sposób i z taką samą intensywnością w Piśmie Świętym i w Sakramencie Ołtarza. Powoływano się na doktrynę katolicką, według której w Eucharystii Chrystus jest obecny „prawdziwie, rzeczywiście i substancjalnie” za pośrednictwem przestoczenia chleba i wina, podczas gdy w Piśmie Świętym jest On obecny w inny

<sup>6</sup> W opracowaniu odwołujemy się do: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, Typis Polyglottis Vaticanis [dalej: AS, tom, okres, część, rok wyd. i strona].

<sup>7</sup> AS III, 3, III, 1974, s. 791.

<sup>8</sup> Tamże, s. 102.

<sup>9</sup> Tamże, s. 106 (oznaczona jako E 300).

<sup>10</sup> Por. AS IV, 4, 1, s. 375.

sposób. Odpowiedź na tak sformułowane zastrzeżenia zawarta w relacji Komisji Doktrynalnej mówi: „To porównanie między słowem Bożym i Eucharystią opiera się na samym Piśmie Świętym (J 6) i jest stałym elementem Tradycji. Por. także *Imitatio Christi*”<sup>11</sup>. Tekst nie uległ więc zmianie w czwartej redakcji schematu. Jeśli natomiast chodzi o część końcową trzeciego schematu, odpowiadającą DV 26, została przyjęta uwaga, która domagała się zmiany pojęcia *cultus* zarówno w relacji do Eucharystii, jak i w relacji do słowa Bożego – w odniesieniu do Eucharystii zastosowano pojęcie *frequentatio*, a w odniesieniu do słowa Bożego pojęcie *veneratio*. Ta wypowiedź, stanowiąca epilog dokumentu, nie została już potem zmieniona i w takiej wersji stanowi zakończenie konstytucji *Dei Verbum* (nr 26). W przejściu od czwartego do piątego schematu, biorąc pod uwagę liczne głosy krytyczne przeciwne zbytniemu upodobnieniu stołu słowa Bożego ze stołem Ciała Pańskiego oraz uwzględniając teologiczny klimat epoki – pojawiły się wówczas mocne tendencje redukcyjne, sprowadzające obecność eucharystyczną do czystego symbolizmu – Komisja Doktrynalna zdecydowała się wprowadzić znaczącą zmianę, czyniącą zadość zgłaszanym trudnościom. Usunięto słowo *velut*, które stawia na takim samym poziomie zestawiane ze sobą rzeczywistości, a w jego miejsce wprowadzono wyrażenie *sicut et*, łagodzące związek zachodzący między zestawianymi ze sobą rzeczywistościami. Komisja Doktrynalna przyjęła ponadto postulat uzupełnienia tekstu o słowa: „Zwłaszcza w świętej liturgii”. Została w ten sposób sprecyzowana więź zachodząca między czcią okazywaną w Kościele Pismu Świętemu a czcią, którą Kościół okazuje Ciału Chrystusa. Komisja oparła uzasadnienie tej więzi, odwołując się do wypowiedzi św. Hieronima i św. Augustyna oraz do *Naśladowania Chrystusa*<sup>12</sup>. Biorąc pod uwagę przebieg debaty soborowej oraz przywołane tutaj fakty, możemy określić zasadnicze znaczenie wypracowanego dokumentu, który został ostatecznie zatwierdzony 18 listopada 1965 roku. To znaczenie można sprowadzić do dwóch tez: (1) Kościół zawsze czci Pismo Święte i zawsze czci Ciało Pańskie; (2) Kościół nigdy nie przestaje czerpać ze skarbcza Pisma Świętego i skarbcza Ciała Chrystusa, jak również nigdy nie przestał z obydwóch skarbców obdarowywać wiernych. Słowo Boże spisane i eucharystyczne Ciało Pańskie zostały do siebie zbliżone i odesłane nawzajem do siebie, ale nie zostały zrównane ze sobą. Podobnie również zostały blisko związane ze sobą akty czci okazywane Pismu Świętemu oraz okazywane Najświętszemu Sakramentowi, ale nie zostały one ze sobą zrównane. Nic nie upoważnia do wyprowadzenia z debaty soborowej i z będącego jej rezultatem tekstu konstytucji *Dei Verbum* wniosku o potrzebie stawiania w Kościele na tym samym poziomie znaczeniowym słowa Bożego i Eucharystii oraz o wymogu okazywania tym rzeczywistościom takiej samej czci i czynienia tego w taki sam sposób. Innymi słowy, należy zachować konieczne różnicowanie, które wynika z natury rzeczy.

<sup>11</sup> AS IV, 4, I, s. 375.

<sup>12</sup> Por. AS IV, 4, 2, 1977, s. 973.

## GŁOSY OJCÓW KOŚCIOŁA

Na rzecz pozytywnego uzasadnienia zbliżenia między Pismem Świętym i sakramentalnym Ciałem Chrystusa Komisja Doktrynalna przywołała głosy zaczerpnięte z tradycji kościelnej. Zwróćmy teraz na nie uwagę, aby wydobyć ich przesłanie oraz pogłębić rozumienie wypowiedzi zawartej w *Dei Verbum*. Autorem pierwszego przypominanego w czasie debaty soborowej tekstu jest św. Hieronim. W komentarzu do Księgi Koheleeta, do zdania: „Każdy bowiem człowiek, który je i pije, i widzi dobra z pracy swojej, dar to Boży jest” (3,13)<sup>13</sup>, napisał: „Ponieważ Ciało Pana jest prawdziwym pokarmem, a Jego Krew jest prawdziwym napojem [...], mamy w obecnym czasie tylko to dobro: jeść Jego Ciało i pić Jego Krew nie tylko w sakramencie [Eucharystii – J.K.], ale także w literze Pisma Świętego. Znajomość Pisma Świętego jest prawdziwym pokarmem i prawdziwym napojem, które otrzymujemy ze słowa Bożego”<sup>14</sup>. Św. Augustyn wielokrotnie uwzględnia związek zachodzący między Pismem Świętym i Eucharystią. W mowach kierowanych do katechumenów, komentując prośbę z Modlitwy Pańskiej: „Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj” (Mt 6,11), wyjaśnia:

- „Eucharystia jest więc naszym chlebem powszednim, ale mamy ją tak przyjmować, aby umacniała nie tylko ciało, ale i ducha. Właściwa moc tego pokarmu polega na tworzeniu jedności, abyśmy – uczynieni Ciałem Chrystusa, stawszy się Jego członkami – byli tym, co przyjmujemy. Wtedy będzie on rzeczywiście naszym chlebem powszednim. Także jednak to, co wam wyjaśniam, jest chlebem powszednim. To są dwa konieczne elementy wspierające naszą wędrówkę”<sup>15</sup>;
- „Gdy mówimy: «Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj», możemy to bardzo dobrze rozmiąć w odniesieniu do Twojej Eucharystii, chleba powszedniego. Wierni bowiem wiedzą, co przyjmują, i jest dobrze dla nich przyjmować chleb powszedni konieczny dla nich w tym czasie. [...] Jeśli nie wytrwają w dobrym życiu, zostaną oddzieleni od tego chleba. Co więc oznacza: «Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj»? Starajmy się żyć w taki sposób, by

<sup>13</sup> Tłum. według ks. Jakuba Wujka.

<sup>14</sup> Hieronim, *Commentarius in Ecclesiasten ad Paulam et Eustochium* 3, 13: PL 23, 1039: „Porro, quia caro Domini verus est cibus, et sanguis eius verus est potus [...] hoc solum habemus in praesenti saeculo bonum, si vescamur carne eius, et cruore potemur, non solum in mysterio (Eucharistia), sed etiam in Scripturarum lectione. Verus enim cibus et potus, qui ex verbo Dei sumitur, scientia Scripturarum est”.

<sup>15</sup> Augustyn, *Sermo* 57, 7, 7: PL 38, 389-399: „Ergo Eucharistia panis noster quotidianus est: sed sic accipiamus illum, ut non solum ventre, sed et mente reficiamur. Virtus enim ipsa quae ibi intellegitur, unitas est, ut redacti in corpus eius, effecti membra eius, simus quod accipimus. Tunc erit vere panis noster quotidianus. Et quod vobis tracto, panis quotidianus est: et quod in Ecclesia lectiones quotidie auditis, panis quotidianus est: et quod hymnos auditis et dicitis, panis quotidianus est. Haec enim sunt necessaria peregrinationi nostrae”.

nie zostać oddzielnymi od Twego ołtarza. Także słowo Boże, które wyjaśnia się każdego dnia i jakoś jest dla nas łamane, jest chlebem powszednim”<sup>16</sup>;

- „«Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj». Zarówno gdy prosimy Ojca o konieczne umocnienie dla naszego ciała, widząc w chlebie to wszystko, co jest dla nas konieczne, jak i gdy rozumiemy przez chleb powszedni to, co przyjmujemy z ołtarza, robimy dobrze, prosząc o to, co jest nam dzisiaj konieczne, to znaczy w czasie obecnym. Chleb jest nam potrzebny w czasie obecnym, gdy jesteśmy głodni. [...] Chlebem jest także słowo Boże, które jest głoszone każdego dnia”<sup>17</sup>.

Z przytoczonych wypowiedzi św. Hieronima i św. Augustyna widać wyraźnie, że symbole chleba i wina są odnoszone zarówno do słowa Bożego, spisane i wyjaśnianego w żywym słowie przepowiadania kościelnego, jak i do sakramentu Eucharystii. Zbliżenie tych dwóch rzeczywistości nie oznacza jednak, że są stawiane na tym samym poziomie ani z punktu widzenia obecności Chrystusa, ani z punktu widzenia czci okazywanej słowu Bożemu i sakramentowi Ciała Słowa wcielonego. Myśli wyrażone w przytoczonych tekstach są inspirowane mową Jezusa, przytoczoną w szóstym rozdziale Ewangelii św. Jana<sup>18</sup>. *Naśladowanie Chrystusa*, nawiązując do tradycji patrystycznej i jakby ją syntetyzując, mówi o podwójnym stole słowa i sakramentu: „Daleś więc mnie słabemu Twoje Ciało i zawiesiłeś latarnię oświetlającą mi drogę: słowo Twoje. Bez tych dwóch rzeczy nie mógłbym żyć jak należy, bo słowo Boże jest światłem dla duszy, a Twój Sakrament jest chlebem życia. Można by rzec, że są jakby dwa stoły ustawione po dwu stronach w skarbcu Kościoła świętego. Jeden to stół ołtarza, na którym leży Chleb święty, drogie Ciała Chrystusa. Drugi stół to stół Prawa Bożego, na którym spoczywa mądrość święta nauczająca prawdziwej wiary i prowadząca

<sup>16</sup> Tenże, *Sermo* 58, 4, 5: PL 38, 395: „Intellegitur etiam hoc valde bene: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, Eucharistiam tuam, quotidianum cibum. Norunt enim fideles quid accipiant, et bonum est eis accipere panem quotidianum huic temporis necessarium. Pro se rogant, ut boni fiant, ut in bonitate et fide et vita bona perseverent. Hoc optant, hoc orant: quia si non perseveraverint in vita bona, separabuntur ab illo pane. Ergo: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, quid est? Sic vivamus, ut ab altari tuo non separemur. Et verbum Dei quod quotidie vobis aperitur, et quodam modo frangitur, panis quotidianus est. Et quomodo illum panem ventres, sic istum esuriunt mentes. Et hunc ergo petimus simpliciter, et quidquid animae nostrae et carni nostrae in hac vita necessarium est, quotidiano pane concluditur”.

<sup>17</sup> Tenże, *Sermo* 59, 3, 6: PL 38, 401: „Sequitur in oratione: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Sive exhibitionem corpori necessariam petamus a Patre, in pane significantes quidquid nobis est necessarium, sive quotidianum panem illum intellegamus quem accepturi estis de altari, bene petimus ut det nobis hodie, id est, hoc tempore. Hoc enim tempore est necessarius quando esurimus; cum autem in alia vita erimus, peribit fames, numquid opus habebimus petere panem? Sive istum panem quem dixi de altari nos accipere, bene oramus ut det nobis eum. Quid est enim quod oramus nisi ne aliquid mali admittamus unde a tali pane separemur? Et verbum Dei quod quotidie praedicatur panis est”.

<sup>18</sup> Na temat relacji zachodzącej między słowem Bożym i Eucharystią wiele ważnych uwag sformułował także Orygenes. Por. H. de Lubac, *Storia e Spirito*, Milano 1984, s. 385-403.

człowieka wytrwale aż poza zasłonę, gdzie znajduje się miejsce Święte Świętych. Dzięki Ci, Panie Jezu, światło wiecznej jasności, za stół mądrości świętej, który nam zastawiłeś za pośrednictwem swoich sług, proroków, apostołów i doktorów”<sup>19</sup>. II Sobór Watykański zestawia słowo Boże i Chleb eucharystyczny jeszcze w innych dokumentach ogłoszonych po konstytucji *Dei Verbum*, które potwierdzają znaczenie tego zestawienia w kluczu, w jakim odczytaliśmy teksty z tej konstytucji. W dekrecie *Ad gentes* zostało stwierdzone, że Kościół „jako Ciało Słowa wcielonego karmi się i żyje słowem Bożym i Chlebem eucharystycznym” (nr 6). W dekrecie *Presbyterorum ordinis* czytamy zaś: „Chrześcijanie karmią się słowem Bożym z dwóch stołów: Pisma Świętego i Eucharystii” (nr 18).

## WYPOWIEDZI POSOBOROWE

Dalsze potwierdzenie tego, co powiedzieliśmy o sensie wypowiedzi soborowych dotyczących relacji między słowem Bożym i Eucharystią, znajduje się w odpowiedzi Papieskiej Komisji ds. Interpretacji Dekretów II Soboru Watykańskiego na przedstawione jej zapytania odnośnie do interpretacji DV 21. Na pytanie, czy w początkowych słowach z nr 21 konstytucji *Dei Verbum* przysłówki *sicut et* oznacza, że cześć należna Pismu Świętemu jest taka sama, to znaczy równa czci okazywanej Najświętszemu Sakramentowi, została udzielona następująca odpowiedź: „Należy czcić zarówno Pismo Święte, jak i Ciało Pańskie, ale w różny sposób i z różnych racji, jak wynika z konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, nr 7; z encykliki *Mysterium fidei* z 3 września 1965 r. (AAS 57 [1965] s. 764); z instrukcji Świętej Kongregacji Obrzędów z 25 maja 1967 r. *Eucharisticum mysterium*, nr 9 (AAS 59 [1967] s. 547)”<sup>20</sup>.

Chcąc więc autentycznie interpretować interesujące nas zagadnienie relacji między słowem Bożym i Eucharystią, trzeba odnieść się przede wszystkim do konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium*, w której czytamy: „Chrystus jest obecny zawsze w swoim Kościele, zwłaszcza w czynnościach liturgicznych. Jest obecny w ofierze Mszy świętej tak w osobie celebrującego [...], jak zwłaszcza pod postaciami eucharystycznymi. Jest obecny swoją mocą w sakramentach. [...] Jest obecny w swoim słowie, bo gdy w Kościele czyta się Pismo Święte, On sam przemawia. Jest obecny, gdy Kościół modli się i śpiewa psalmy”.

W encyklice *Mysterium fidei* Paweł VI, odwołując się do tego tekstu soborowego, znacznie poszerzył i uzupełnił nauczanie na temat różnych sposobów obecności Chrystusa w Kościele. Zawarł w tym dokumencie znamienne wyjaśnienie:

<sup>19</sup> T. à Kempis, *O naśladowaniu Chrystusa* [4, 11, 4], tłum. A. Kamińska, Warszawa 1989, s. 222-223.

<sup>20</sup> Papieska Komisja ds. Interpretacji Dekretów II Soboru Watykańskiego, *Responsa ad proposita dubia* (5 lutego 1968 r.), 3: AAS 60 (1968) s. 362.



„Wszyscy wiemy, że nie jeden jest sposób obecności Chrystusa w swym Kościele. Dobrze więc będzie zastanowić się nieco dłużej nad tą tak bardzo radosną sprawą, którą zwięźle wyłożyła konstytucja o świętej liturgii. Obecny jest Chrystus w swoim modlącym się Kościele. [...] Obecny jest w swoim Kościele świadczącym dzieła miłosierdzia, nie tylko dlatego, że czyniąc coś dobrego dla jednego z Jego najmniejszych braci czynimy to dla samego Chrystusa, ale i z tej racji, że Chrystus jest tym, który te dzieła spełnia przez Kościół, spiesząc nieustannie ludziom na pomoc ze swą boską miłością. Obecny jest w swoim Kościele pielgrzymującym i pragnącym dotrzeć do portu wiecznego życia, gdyż sam przez wiarę mieszka w sercach naszych i wlewa w nie miłość przez Ducha Świętego, którego nam daje. W inny wprawdzie sposób, a przecież całkiem prawdziwie obecny jest w swoim Kościele nauczającym, ponieważ głoszona Ewangelia jest słowem Bożym, a głosi się ją tylko w imię i w oparciu o powagę Chrystusa. [...] Obecny jest w swoim Kościele sprawującym rządy nad ludem Bożym, gdyż święta władza pochodzi od Chrystusa, a za wykonującymi ją pasterzami stoi Chrystus. [...] Ponadto obecny jest Chrystus, i to w sposób wyższy, w swoim Kościele składającym Ofiarę Mszy świętej w Jego imieniu oraz udzielającym sakramentów. [...] Te sposoby obecności napełniają rozum zdumieniem i wprowadzają go w kontemplację tajemnicy Kościoła. Ale odmienny jest sposób, i to w najwyższym stopniu, w jaki Chrystus pozostaje obecny w swoim Kościele w sakramencie Eucharystii; [...] zawiera bowiem samego Chrystusa. [...] Ta obecność wszakże nazywa się «rzeczywistą» nie w sensie wyłączności, jakby inne nie były «rzeczywiste», ale przez szczególną doskonałość, bo jest substancjalna. Przez nią mianowicie obecny staje się Chrystus cały, Bóg i człowiek. Opacznie więc tłumaczyłby ktoś ten sposób obecności [...], sprowadzając tę obecność do ram symbolizmu”<sup>21</sup>. Instrukcja *Eucharisticum mysterium* streszcza doktrynę zawartą w przytoczonych dwóch dokumentach, odwołując się także do nauczania Soboru Trydenckiego na temat Najświętszego Sakramentu<sup>22</sup>.

Przytoczone teksty nauczania posoborowego wyjaśniają wystarczająco jasno rozróżnienie sposobu i intensywności obecności Chrystusa w Piśmie Świętym i w Eucharystii. Nie podejmują one bezpośrednio zagadnienia czci należnej jednej i drugiej rzeczywistości, o których mówią przytoczone na początku wypowiedzi z konstytucji *Dei Verbum*. Jest jednak oczywiste, że z różnego sposobu obecności Chrystusa wynika także różny sposób okazywania jej czci tam, gdzie ona się wyraża. Sobór Trydencki, dokonawszy wykładu na temat obecności Chrystusa w Sakramencie Eucharystii, sformułował także nauczanie o sposobie oddawania mu czci: „Nie ma więc żadnej możliwości wątplenia, że wszyscy wierni Chry-

<sup>21</sup> Paweł VI, Enc. *Mysterium fidei*, w: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987, s. 21-23.

<sup>22</sup> Por. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, w: *To czyńcie na moją pamiątkę*, s. 162.

stusowi według zwyczaju stale przyjętego w Kościele mają temu Najświętszemu Sakramentowi oddawać najwyższy kult adoracji (*latria*), który należy się prawdziwemu Bogu. [...] Wierzimy bowiem, że w nim jest obecny ten sam Bóg, o którym wprowadzając go na świat, Ojciec przedwieczny mówi: «Niech Mu pokłon oddają wszyscy Aniołowie Boży»<sup>23</sup>.

Brak rozróżnienia odnośnie do sposobu okazywania czci różnym formom obecności Chrystusa będzie zawsze prowadził do zamieszania. Najprościej mówiąc, jeśli II Sobór Watykański naucza o obecności Chrystusa w Kościele, to nie oznacza to, że każdą jej formę należy umieścić w tabernakulum. Odpowiedzią Kościoła na obecność Chrystusa w ubogim jest działalność charytatywna (por. Mt 25,31-46). Każda z form obecności Chrystusa w Kościele domaga się po prostu adekwatnej odpowiedzi. Może zamiast proponowania umieszczenia Biblii w osobnym tabernakulum lepszą propozycją była propozycja trzymania jej zawsze pod ręką i sięgania do niej w różnych okolicznościach życiowych oraz niewychodzenia bez niej z domu, np. w wersji kieszonkowej albo po prostu z którąś Ewangelią, czy z Księgą Psalmów. Tego możemy się uczyć na przykład od naszych braci baptystów. Jeśli zaś chodzi o sam Ewangeliarz wykorzystywany w liturgii, to wystarczy jego prosta intronizacja, na przykład przed amboną lub obok niej. Takie usytuowanie pokazywałoby na związek zachodzący między odczytanym tekstem ewangelicznym a jego wyjaśnieniem w homilii czy kazaniu.

## ZAKOŃCZENIE

Podsumowując przeprowadzone analizy, należy przede wszystkim stwierdzić, że wzajemna więź słowa Bożego i Eucharystii – stołu słowa i stołu Ciała Chrystusa<sup>24</sup> – jest tradycyjnym tematem w literaturze teologicznej, a w życiu Kościoła jest to istotna rzeczywistość o podstawowym znaczeniu duchowym i egzystencjalnym. Zaslugą II Soboru Watykańskiego jest ponowne zwrócenie uwagi na ten paralelizm, pokazując wierzącym konieczność karmienia się w życiu chrześcijańskim zarówno Pismem Świętym, czyli słowem Bożym spisanim, głoszonym w liturgii, nauczanim na lekcjach religii, jak również Eucharystią, czyli substancjalną obecnością Chrystusa, najwyższym dobrem duchowym Kościoła i każdego wierzącego. W konsekwencji zarówno Pismu Świętemu, jak i Eucharystii należy okazywać właściwą cześć, uzależnioną od typów obecności Chrystusa, z którymi mamy do czynienia w tych dwóch przypadkach. Czytając DV 21, wydaje się, że najbardziej właściwą odpowiedzią na jej nauczanie odnośnie do relacji zachodzącej między

<sup>23</sup> Sobór Trydencki, *Dekret o sakramencie Eucharystii*, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 2007, s. 206.

<sup>24</sup> Por. T. Stramare, „*Mensae duae*”: *studio biblico patristico su S. Scriptura ed Eucaristia*, „*Seminarium*” 18 (1966) s. 1020-1034.

słowem Bożym i Ciałem eucharystycznym jest odpowiednie traktowanie i przeżywanie liturgii. „Zwłaszcza – *maxime*” w niej Chrystus staje się pokarmem dla chrześcijanina za pośrednictwem swojego słowa i swojego Ciała. Kwestię tę podkreśla także zawarty w tej wypowiedzi czasowy przyimek „*cum* – *gdy*” (opuszczony w nowym polskim tłumaczeniu konstytucji soborowej), który jeszcze mocniej podkreśla ten związek. Urzeczywistnia się on wówczas, *gdy* w liturgii przyjmuje się słowo Boże i Ciało Chrystusa. Akcent jest więc położony na przeżywanie liturgii. Zamiast zatem szukać, w jaki sposób obecność Chrystusa w Jego słowie „zamknąć” w najdostojniejszym choćby miejscu – co w odniesieniu do Eucharystii i we właściwym rozumieniu czyni Kościół za pośrednictwem tabernakulum umieszczonego w kościele – trzeba raczej zastanawiać się, w jaki sposób tę obecność zbliżyć do człowieka, a człowieka otwierać na jej dostrzeżenie i owocne korzystanie z niej w codziennym życiu, aby zbliżyć do siebie wiarę i życie. Chodzi o kształtowanie odpowiedniej „postawy” wierzącego w stosunku do Pisma Świętego<sup>25</sup>. Główny problem dotyczy więc tego, w jaki sposób słowo Boże, które jest „żywe, skuteczne i ostrzejsze niż wszelki miecz obosieczny, przenikające aż do rozdzielenia duszy i ducha, stawów i szpiku, zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” (Hbr 4,12), wpisać w nasze czasy i w nasze pielgrzymowanie, jak powiedziałby św. Augustyn.

#### THE WORD OF GOD AND THE EUCHARIST IN THE CONSTITUTION OF *DEI VERBUM*

##### Summary

What relation occurs between the written word of God and the Eucharist? Presented in this article response to the above question, follows the line of teaching contained within the Dogmatic Constitution of *Dei Verbum* of Second Vatican Council. The Council has made the appreciation of the word of God undeniable and directly associated it with the celebration of the Eucharist, however, there is nothing in the Council's teaching that would allow to equate the importance of the Christ's presence in the scripture with His presence in the Eucharist. The statements of the Church following the Second Vatican Council clearly confirm this, therefore the occurring difference should be a point of reference for the formulation of the diverse proposals concerning Bible's presence in the house of God.

**Słowa kluczowe:** Biblia, słowo Boże, Eucharystia

**Keywords:** word of God, Bible, Eucharist

<sup>25</sup> Sugestywne propozycje na ten temat w: H. de Lubac, *Pismo Święte w Tradycji Kościoła*, tł. K. Łukowicz, Kraków 2008, s. 88-101.